

Brúz Lajos

(1817—1856)

Az 1848—49-es polgári forradalom egy eddig még nem igen ismert dél-erdélyi magyar szereplőjével szeretném megismertetni az olvasókat. Brúz Lajost a kortárs forradalmárok fölé elsősorban a román nép, a föld népe iránti rokonszenve emeli. A román nemzeti törekvések megértése és támogatása tekintetében alakja méltán állítható a tragikus sorsú erdélyi szász evangélikus lelkész, Stephan Ludwig Roth mellé, azzal a

lényeges különbséggel, hogy — ha politikai munkássága tekintetében nem is mérkőzhetik vele, s bár emberi nagyságában nem marad mögötte — mindvégig a barrikád innenső, a forradalmárok által védett oldalán harcolt. 1848–49-es politikai szereplése alapján Varga Katalin és Mocsáry Lajos mellett benne is a nemzetiségi megbékélés egyik korai magyar előharcosát tisztelhetjük.

Brúz Lajos 1817-ben született, egyes adatok szerint a hajdani Szászföld (Királyföld) legnyugatibb városkájában, Szászvároson, mint lugosi Brúz Ferenc idevaló királybíró unokája.¹ Szászvároson és Szászvárosszékekben évszázadok óta együtt élt a három erdélyi nép: a magyar, a román és a szász. Magyarok és szászok voltak a városlakó céhpolgárok, közülük kerültek ki a patrícius, illetőleg nemes magisztrátus tagjai s a honoráciorok. Románok eleinte csak a külvárosokban kaphattak helyet, de ők lakták csaknem kizárólagosan a szék területén levő tizenkét falut. Viszonylag korán, 1757-ben magában a városban is felbukkant a első román házvásárló,² 1761-ben pedig hivatalosan is elismerték a románoknak a polgárok közé való betelepédési jogát.³ A falvakból kapott bőséges utánpótlás következtében a XIX. század első felére magában a városban is a legnépesebb nemzetiséggé fejlődtek. A szék területén élő s csak jelképesen robotoló, kiterjedt földbérletekkel rendelkező, libertinus, taxás állapotú parasztság gyermekei közül sokan bekerültek a városi református kollégium padjai közé is. 1847-ben az iskola 178 diákjából 53 volt a román származású.⁴ A város és a szék területén élő román parasztsók s vezetőik: a zömmel ortodox papok, az asszimilálódó görög kereskedők, s a fiatal, népi származású értelmiségiek így jutottak el az 1840-es évek elején a polgári és nemzeti szabadságjogok követeléséig. E harcban a magyar nyelv használatának eltiltása miatt értékes támogatásra találtak a város liberális magyar polgáraiban, akik összefogtak a románokkal a szászok ellen. Mint ők mondták: „... az egy hajóban evezők könnyen szövethkeznek...”⁵

A kis város nyugalma tulajdonképpen 1842-ben borult fel, midőn a kolozsvári országgyűlésen Lészai Antal és Loréni József szászvárosi követek a többi szászföldi követtől eltérően szavaztak a magyar diplomatikai nyelv ügyében, amiért a szászok mindkettőjüket visszahívták.⁶ A német hivatalos nyelvnek az egész Szászföldre való kiterjesztése igen érzékenyen érintette a szászvárosi magyar polgárokat, akik a status quo alapján szerettek volna megmaradni az évszázadok óta háborítatlanul élvezett magyar nyelvhasználat birtokában. Ugyancsak ebben az esztendőben jelentkeztek a helybeli románok is első politikai követeléseikkel. A székgyűlés, melyben a többséget a falvakat képviselő 24 román küldött alkotta, március 14-én kérte a románok számára, „... hogy az idők viszontagságai miatt elvesztett jogaikba tétessenek vissza; gyermekeik czéhekba,

¹ Az „Activitatea” c. Orăștie-Szászváros-i román nyelvű újság 1901. évf. július 18-i száma szerint. Mivel azonban Brúz Ferenc 1860-ban, 66 éves korában hunyt el Szászvároson, valószínű, hogy Brúz Lajos a fia és nem unokája volt. Lugosi Brúz Ferenc sírja a helybeli református temetőben van. Brúz Lajos sírját ugyanitt még nem sikerült megtalálni. Némi ellentmondásban van a sírfelirattal a helyi néptanács levéltárában levő egyik anyakönyv bejegyzése, mely szerint Brúz Ferenc Szászvároson 1801-ben született. Brúz Lajos itteni születéséről viszont nincs bejegyzés.

² Magyar Országos Levéltár, Gubernium Transsylvaniae in Politicis 1774/1757, 5–6.

³ Avram P. Tóodor: Graiul din Cimpul Pinii. Teza de doctorat. (Kéziratban.)

⁴ Dósa Dénes: A szászvárosi kollégium története. 66. l. Köztük sok volt azonban a Hunyad megyei román kisnemesek gyermeke is.

⁵ Erdélyi Híradó, 1843. évf., 61. sz. Szászvárosra és Szászvárosszékekre vonatkozóan részletes történeti adatokat tartalmaz közelmúltban megjelent könyvem: Az erdélyi szászok a nemzeti ébredés korában (1790–1848). Bpest. 1963.

⁶ Pesti Hírlap, 1842. évf., febr. 10-i és 27-i sz.

s ha tanulnak, tisztségekre vétessenek fel; magok más a fundus regiison lakókkal egyenlő polgároknak tartassanak, nemzetök és vallások a bévettek közé számláltassék . . .”⁷ Ezután az 1843. április 3-án tartott székgyűlés elégtételt szolgáltatott a méltatlanul meghurcolt országgyűlési követeknek, egyben pedig kérte, hogy a jövőben a „Szászföld” elnevezés helyett a „Királyföld” (fundus regius) nevet használják.⁸ A magyar nemesség és a szász uralkodó osztály közt élesedő nyelvharc Szászvároson végül is a magyar nyelvhasználat megtiltását eredményezte. Ezért Szentiványi Miklós tordosi követ és falujegyző, a szék románságának vezére 1846-ban beadott s 7 pontból álló követelése közé a nyelvi status quo visszaállítását is felvette.⁹ Közben a románok sérelmeit fokozta a sváb betelepítés. Ennek érdekében a városi szász polgárok külső telkeikről sok román zsellért eltávolítottak. Ezért „. . . az oláh oly ingerült Szászvároson, hogy aggodás szállt meg mindenkit.”¹⁰ Így alakult ki a szászvárosi magyarok és a szék területén élő románok közti politikai szövetség, melynek legszebb gyümölcsei 1848-ban értek be.

E politikai szövetségnek egyik legjelentősebb alakja éppen Brúz Lajos volt. Mint végzett jogász és ügyvédjelölt egyes híradások szerint saját irodát tartott fenn Szászvároson,¹¹ mások szerint mint kancellista nyert ugyanitt alkalmazást.¹² Az 1840-es évek elejétől kezdve különböző újságok hasábjain tűntek fel írásai, melyek komoly politikai és irodalmi képzettségről tanúskodnak. A polgári radikalizmusnak, a lelkes forradalmiságnak, a merész és élesszemű társadalmi kritikának és a patetikus hazafiságnak megnyilvánulása valamennyi. Írójuk 1848—49-ben érte el pályája delelőjét. A forradalom és szabadságharc bukása egyéni fejlődését és kibontakozását is derékba törte.

A kezdő litterátorra jellemző szerénységgel, a névtelenség megőrzését kérve küldötte be egyik legelső írását a „Múlt és Jelen” című kolozsvári konvratív lap szerkesztőjének.¹³ A tárca rovatban megjelent „Déva” című folytatásos cikk a szomszédos Hunyad megye székhelyének életéről közölt jellemző részleteket. A romanticizmus irodalmi felfogásának megfelelően összehasonlította a dicsőséges dák történelmi múlt nagyságát az elkorcsosult jelen törpeségével. A megyei nemesség tudatlanságát, semmittevő, kártékony életmódját állította pellengérré: „Hát a város? Egy igénytelen kis hely, gyűlpontja a nemeseknek, kik Sardanapoli életet élnek annak zajos carnevaljain. Van kényelmes elrendezésű casinója, van hírlap, teke-asztal, tarók, márvány szobák, és preferancz; a’ mivel olvasó egyének itt kártyáznak, nem félve, hogy boldog mítsem tévésőkben a felettök kinyúló hegy orom maga alá temeti a szunnyadókat . . .” — „A várost olyba tekintem, mint elfajult király gyáva gyermekét, kit homály szült, előítélet nevelt, a nemtudás volt dajkája, kitől feledést szopott, egy lélek, testben előregedett gyermek, ki nem érti az idő szózatát, mert tanítói kiölték belőle az apák józan erkölceit; nincs itt nyoma a nagyinak, egy kákatenger ez, melyen csak egy-két érdemetlen munkakerülő halász kéreget más csolnakján — hivatalt.”¹⁴

A szerkesztő az előzetes megállapodás ellenére felfedte az író „Dévai Gergely” álnévét. Emiatt azután hosszas polémia keletkezett Brúz és a lap között. A cikk miatt mindjárt meg is támadta őt egy Tóth László nevű dévai ügyvéd.¹⁵ Az író álnevének

⁷ Erdélyi Híradó, 1842. évf., 33. sz.

⁸ Uo. 1843. évf., 30. sz.

⁹ Erdélyi Híradó, 1846. évf., 175. sz.

¹⁰ Uo. 150. sz.

¹¹ Activitatea, uo.

¹² Militaire Distrikt-Comando Akten 1850/1925. Serviciul Arhivelor Statului reg. Braşov, Filiale Sibiu.

¹³ Erdélyi Híradó. 1845. évf., 48. sz., továbbá Múlt és Jelen, 1845. évf., 51. és 52. sz.

¹⁴ Múlt és Jelen, 1845. évf., 35. sz.

¹⁵ Múlt és Jelen, 1845. évf., 36., 51. és 52. sz., valamint Erdélyi Híradó, 1845. évf., 48. sz.

lapalji magyarázata viszont azt is elárulja, hogy megelőzően a Pesten megjelenő „Életképek” című lapban „Bauczári Bíró Pál” néven ugyancsak Déváról közölt tudósításnak is Brúz volt a szerzője.¹⁶ E régebbi írása a dévai nemesség elnemzetietlenedését panaszolja: „... Megesendült a koboz és lyra, s Erdély e classicus népe is elkezdé a németet Strauss és Lanner sörházi nótáira; csak éjfél után jár a négy ügyvéd a nemzeti kört, melyre firtogatva tekintének a salon arszlánnoi.”¹⁷ Bezzeg más a helyzet Szászvároson, ahol a Nagyszebenből jövő nyomás miatt állandó veszélyben van a magyar nemzetiség ügye. Itt... „készebb szinte az egész városi polgárság kétszer is megfoltozott köntössel járni, mint külföldit viselni”.¹⁸

A politikai jellegű írások mellett megpróbálkozott a szépirodalommal is. Két néprege feldolgozása került elő. Az első az „Erdélyi Híradó”-ban jelent meg.¹⁹ Ebben az Olt-kanyarban fekvő Rika hegységhez fűződő mondát önti eleven, érdekfeszítő formába. Szép természeti leírással kezd, majd történelmi kútfők alapján ismerteti Attila király itteni táborát, a nyugati követek tiszteletére adott pompás lakomáját, s végül a történetet a nagy hun király feleségének, Rekának halálával zárja be. Róla nevezték el a legendás hegyecsoportot. Stílusa élénk, megfigyelései eredetiek. Az elbeszélés végén szól a székelyekről is. Itt csendül ki a jelenre vonatkozó tanulság: „... e nép nem oly áldott mint érdemlené.”

Másik népregeje jóval később, 1848 őszén „Tiriscum” címen a Petőfi és Jókai szerkesztette „Életképek”-ben látott napvilágot.²⁰ Ebben az elbeszélésében a dák és román emlékekben gazdag Hunyad megye régmúltjának képei elevenednek meg. Egyben az író minden kétségen felülálló vallomása is a román nép iránt érzett rokonszenvéről. Tiriscum az utolsó dák vár, melynek népe még ellenáll a rómaiak ostromának. A dákok eltemetett szelleme kikél sírjából, hogy utolsó harcában segítse halálra szánt népét. A történetet tragikus szerelmi epizód élénkíti. Tiriscum vára végül elesik, s a hős dák nép csatát veszít.

A márciusi forradalmat közvetlenül megelőző utolsó években Brúz Lajost már széles körű tudósítói tevékenység közepette találjuk. Egy alkalommal pl. a szászvárosi kollégiumban tanuló parasztfjúságról közölt érdekes helyzetképet. E fiatalság részben Hunyad megyei, kis-tehetségű szülők gyermeke, akiknek nem telik az enyedi kollégiumra. Szászvárosról sokan vissza is mennek falujukba „az ősi tűzhely előtt dajkameséket hallgatni s az ekeszarvát tartva szántani”.²¹

Az „Erdélyi Híradó”-n kívül 1847-ben munkatársa lett a Balázsfalván megjelenő s Cipariu kanonok által szerkesztett román nyelvű egyházi, politikai és irodalmi lapnak, az „Organulu Luminării”-nak is.

Valószínűleg tőle származnak azok a tudósítások, melyek a Szászvároson kibontakozó román színjátszásra vonatkoznak. 1847-ben Farkas direktor magyar társulata román nyelven mutatta be itt a „Prețioasa”-t és a „Căciula sunătoare”-t. Az előadások a román irodalmi nyelv csiszolását és fejlesztését eredményezték: „Era bucurie a auzi, cum un popor apăsat, uitat, o natiune, care nu avuse un trecut așa strălucit, se repede curăpindu- și limba națională din stilul culinar, a și- o forma într’ o limbă literară, poetică și conversațională, și cum se repede, îmbrățișând ideea civilizațiunii a toată lumea, a ne arăta cumcă ei se deșteptară. Muțumită și laudă acestor aleși cari cu fapte și cu peana

¹⁶ Múlt és Jelen, 1845. évf., 36. sz. és Életképek, 1845. évf., 7. sz.

¹⁷ Életképek, uo.

¹⁸ Erdélyi Híradó, 1845. évf., 43. sz. Brúz tudósítása B-név alatt.

¹⁹ Uo., 1845. évf., 78. sz.

²⁰ Életképek, 1848. évf., II. félév, 13. és 14. sz. (szept. és okt.).

²¹ Erdélyi Híradó, 1845. évf., 102. sz., D... Gergely álnéven.

influsc spre cultivarea spiritului comun.”²² A színre kerülő darabok közt eredeti is akadt: a „Coconulu Jorgu”, míg a többséget magyarból (pl. a „Soldatul fugit”-ot) és németből fordították le.²³

Március 15-e után Brúz Lajos valóságos szárnyakat kapott. Bekapcsolódott a kolozsvári radikális „Ellenőr” munkájába, gyakran küldött tudósításokat pesti lapokba is, a „Pesti Hírlap”-ba és a „Kossuth Hírlapjára”-ba. Ez utóbbinak egyenesen ő a legszorgalmasabb vidéki levelezője. Hírlaptudósítói tevékenysége ekkor már szorosan összekapcsolódott aktív politikai szereplésével, városa és az Erdélyt lakó három nép sorsával.

A Szászvároson kialakult sajátos politikai helyzet — mint láttuk — már jóval 1848 előtt a román nép barátjává tette Brúz Lajost. Mindvégig annak a nemzetiségi politikának volt meggyőződéses híve és hirdetője, melyet 1849 véres napjaiban magyar részről leginkább még az erdélyi honvéd hadsereg parancsnoka, Bem József tábornok képviselt. Nagy része volt abban, hogy Szászvárosszék azon kevés számú helyek közé tartozott Erdélyben, ahol 1848-ban a márciusi forradalomban kiharcolt szabadságjogokat nemcsak az egyes polgárokra, hanem az egész románságra, mint nemzetiségre is kiterjesztették. Ezirányú szereplése még magyar polgártársai körében is váltott ki itt-ott gyanakvást. Ezért 1848. június 26-án a következő nyilatkozatot tette: „Nyilatkozat. Gyanúsítanak, hogy az Organuba írok. Én nyole év óta vagyok a m. lapoknak szászvárosi tudósítója s más fél év óta az Organunak is. Mit akartam az Organuban? Felvilágosítani lelkészeik által az itteni népet; megírni azon burocratiái önkényt, mely oly keményen sújtotta e város m. és o. lakosait, s ösztönözní az oláhok, hogy a magyarnak kezét adjanak — mert csak akkor lehetünk erősek az itteni harmadik, minket felfalni akaró elem ellenében. Ez volt vezéreszmém, az idő megérlelé” . . .²⁴

A forradalmi változások Szászvároson is elsöpörték a reakciót és a szászoknak a magyar polgárokkal szemben túlzásba vitt nacionalista intézkedéseit. Kezdetben elég általánosan felkesedtek az emberek Erdélynek Magyarországgal való uniójáért. A városi kaszinóban megrendezett vacsorán pohárköszöntők éltették Kossuthot, Şagunát és általában az összes román polgártársakat. Az ünnepségen részt vett egy román pap is. A tudósító pedig annak a reményének adott kifejezést, hogy „valahára a nemesek megértve az idő lelkét, őket, t. i. az oláhokat többé le nem nézendik mint eddig”.²⁵ A városban lakó magyarok és szászok ekkor már annyira elhidegültek egymástól, hogy külön-külön szervezték meg nemzetőrségi csapataikat.²⁶

A május 21-én tartott székgyűlés legfontosabb eseménye a követek megválasztása mellett az volt, hogy a szék románsága, mely „százados sötétéből most lelkesül”, ekkor nyújtotta be 24 pontból álló követeléseit. A kérést 20 000 paraszt és papjai nevében Szentiványi Miklós tordosi követ és falujegyző terjesztette be.²⁷ A beadvány, melyet magyar nyelven fogalmaztak meg, így hangzik:

„Tekintetes Elnök Úr, s Nemes Székgyűlés!

Elérvén Isten jóvoltából az emberiség ezen fényes epochát, melynek minden európai nemzetek, melyek nagy részint a setétség árnyékában ülnek vala, igen nagyon örvendenek, s már most legbuzgóbb iparral törekednek nagyobb-nagyobb tökélyedésre, mely epochában már a diéső polgári nap maga sugarait a századok óta setétben tartott s szinte egészen

²² Organulu Luminarii, Blaj, nr. XLVI. 15. Noemvrie 1847.

²³ Uo., nro. LIII. 3. Januárie 1848. Az itt használt „Tibur” álnevet megtaláltam az „Erdélyi Híradó” 1843. évf., 33. számánál is. Brúz Lajos a lap előfizetői közt így szerepelt: Domnu Bruz L. Assess. Sz. Város. — Uo., nro LII. 27. dec. 1847. A lapot 1848. május 15-e után „Organul Nationale” néven jelentetik meg.

²⁴ Ellenőr, 1848. évf., júl. 6-i sz.

²⁵ Jelen, 1848. évf., ápr. 18. sz.

²⁶ Uo. máj. 5-i sz. és Ellenőr, 1848. évf., máj. 30. sz. Ez utóbbi Brúz tudósítása

²⁷ Uo.

elnyomtatott oláhok szeméihez is valahára eljuttatá, alább írt, az ezen szék húsz ezer oláh lakosai s azok papjai felszólítására a tekintetes elnök urat s nemes szék-gyűlést kérem méltóztassanak az országgyűlésre megválasztandó követeknek egy közönséges utasítást adni, melynél fogva az országgyűlésen ezen szék legnagyobb számú oláh lakosainak következő sérelmeit (postulata) hatósan védelmezni tartsák szoros kötelességüknek:

1-ször: Kívánja az oláh nemzet, hogy vétessék fel hazai nemzetnek (pro natione regnicolari) melynek hasonlóan mind azon polgári jogok (jura civilia) adassanak meg, melyekkel a más egyesült nemzetek ezen hazában éltek s élnek.

2-szor: Az oláhoknak az ő napkeleti rítusuk, vagy vallások, valamint nyelvek is hagyattassék meg, sőt

3-szor, maradván a magyar nyelv diplomatikai nyelvnek, mindazonáltal a hazai törvények a) fordítassanak oláh nyelvre is, b) az oláhok is, valamint más nemzetbeliek minden kéréseiket a tisztiségekhez tulajdon oláh nyelveken meg írva adhassák be, melynek interpretatójára s lefordítására a status költségein tartassék egy translator, c) az oláh falukban, ahol magyarok és szászok nem léteznek a jegyzőkönyvek vitessenek oláhhul.

4-szer. A czéhek mint az iparnak ártalmasok végképpen töröltessenek el, hogy mindenki azon mesterséget, melyet tanult és tud, mindenütt szabadon gyakorolhassa.

5-ször. A felsőbb oskolákat kitanult és hivatalokra alkalmaztatást kereső oláh ifjak nem kevésbbé mint a 3-as egyesült (tres nationes unitae) nemzetbeliek ezen hazában mindenütt, minden szék és vármegyék, vidékek, faluk és városokban minden hivatali rangokra (a proportione) vallás különböztetése nélkül vétessenek fel.

6-szor. A dézsmák töröltessenek el, és azoknak helyében minden valláson levő papoknak vallások különböztetése nélkül, egy fundusból, melyről az ország gondoskodni fog, állandó fizetés (fixum salarium) adattassék.

7-szer. Követeket ország gyűlésére s más gyűlésekre ú. m.: magyar, székely és szász gyűlésekre, az oláhok is mindenkor szabadon választhassanak és küldhessenek.

8-szor: Állíttassanak mindenütt a hazában falukon és városokban az oláh nemzedék számára célarányos népiskolák s rendeltessenek azokban az oláh nyelven kívül, magyar és német nyelvben is jártas és fizetéses tanítók, a hol az oláh gyermekek vallások megtanulása mellett az írt nyelvekben is oly alapot (fundamentum) tegyenek le, melyre a felsőbb oskolába menendők, biztos előmenettel tovább építhessenek, s majd az életbe kilépvén, az által annál derekabb polgárokká válhassanak.

9-szer: A közterheket ezen hazában ezután, az eddig volt nemes és nemtelen között minden különbség megszűnván, a magyar hon minden polgára a proportione, egyaránt hordozni köteles legyen.

10-szer. A malmokat, allodiumokat, s egyéb ecclesiái jövedelmeket a bevett vallások (religiones receptae) egyaránt osszák fel és használják.

11-szer. A colonusok vagy jobbágyok a robota praestálása alól emancipalodjanak és szabad emberekké váljanak.

12-szer. A külső akadémiákra szándékozó oláh ifjaknak és azoknak is kik ezen haza felsőbb oskoláiban jelesen tanultak adattassanak stipendiumok, alumniumok, subsidiók a különböző adakozók által fundált pénztárakból is, melyből az oláh ifjak eddig elő soha nem részesültek, holott ahoz az oláhoknak is éppen olyan joguk volt és van mint a szászoknak, mit az emberiség is megkíván, hogy ennél fogva az oláh ifjak is bár e legújabb időkben elébb mehessenek és pallirozódhassanak.

13-szor. A könyvek nyomtatása szabadon gyakoroltassék és a törvénytelen cenzúra örökre töröltessék el.

14-szer. A nem egyesült vallás (ad analogiam aliarum receptarum religionum) ismertessék el, miről országos törvénycikk alkottassék.

15-ször. Az oláh nemzet részire az ország pénztára vagy akár micsoda közönséges fundus költségével állíttassék egy fővárosban egy Praeparandia, melyben a paedagogia azon tanítókra nézve, kik a falukra rendeltetnek, taníttassék.

16-szor. A Papok közé a csak 3-ik Sándor Pápa alatt becsúsztatott coelibatus mint polgári társaság természet és Isten törvényét sértő rendelés töröltessék el; valamint szintén az özvegy papokra nézve is határozttassék meg, hogy másodszer is megházasodhassanak — mivel maga az Isten mondotta: nem jó az embernek egyedül lenni.

17-szer. Az oláh nemzet nemzeti gyűlést (congressum nationale) minden évben tarthasson — úgy ecclesiasticus synodust is.

18-szor. Az Erdélyi Oláh püspökök idegen érsekektől ne függjenek t. i. az egyesült püspök az esztergomi római katolikus érsektől, s a nem egyesült püspök a Karlovitzai rácz érsektől szakasztassanak el, és az egyesült fogarasi püspökség a régentén volt érseki igazaiba tétessék vissza (reponatur), a nem egyesült érsekségre nézve pedig emeltessék az oláh clerusból ismét egy más érsek, kitől függjenek a más nem egyesült oláh püspökök oly móddal, hogy

19-szer. mind a két egyesült és nem egyesült érsekeknek joguk legyen minden évben ecclesiái synodusokat tartani, a vallás és Isten tisztelet és egyáltaljában az egyházat illető minden tárgyakra nézve, mely synodusok tagjai álljanak belső és külső tagokból.

20-szor. Mindennemű gyűlések tartassanak, mivel különben gyanúsak, kinyílt ajtókkal.

21-szer. A vásár vámok töröltessenek el, a só ára, a posta bér, mivel szerfelett drága, leszállíttassék.

22-szer. A koldusok töröltessenek el, legyenek dolgozó házak, és a nyomorékokat tartsa a státus.

23-szor. A tordosi határ sós forrásokkal lévén megáldatva Istentől, a tordosi lakosok, mint szegény adózók kérésekre esedezzenek a követeink az ország rendjeinek, méltóztassanak meg engedni, hogy a Tordosi határon a szegény adózó embereknek számára egy sós kút nyíttassék meg, melyből egy héten legalább kétszer házi szükségekre sós vizet vihessenek s mint ezen jótétemény más helységekből is törvényesen megadattatott.

24-szer. A Balázsfalván tartott nemzeti gyűlésnek az országgyűlés eleibe terjesztendő oláh nemzet sérelmeit s kérelmeit pártolni ismerjék kötelességeknak. Mely pontokról, a mint reményem, többektől is pártolandó ezen véleményemet kívánom jegyzőkönyvbe tétetni.

Szászváros, 22 Mai 848.

Szentiványi Miklós
Tordosi követ.”²⁸

A szászvárosszéki románok 1842 óta beadott petíciói kezdet óta túlmutattak a szék közigazgatási határain, s kiterjeszkedtek a szászföldi románok kívánságaira általánosságban is. Most pedig egyszeriben felölelték az egész erdélyi román nép leglényesebb követeléseit. A beadvány nemzeti és polgári jellege vitathatatlan. Az általa megjelölt úton, egy polgári Magyarország keretein belül biztosított román nemzeti autonómiával talán elkerülhető lett volna az 1848/49-es vérontás.

A székgyűlés megtárgyalta és elfogadta a románok által benyújtott petíciót, a városi tanács viszont a céhekre és a balázsfalvi gyűlésre vonatkozóan tett észrevételt.

²⁸ Kiadva *Sibiu Dragomir*: Revoluția Românilor din Transilvania in 1848—49. Sibiu, II. köt. 480. l.

Májusban a követek a beadványt a kolozsvári országgyűlés elé terjesztették,²⁹ ahol Szász Károly foglalkozott vele a román püspökök emlékezetes, 1842. évi követeléseivel párhuzamosan. Azokat a pontokat, melyeket az 1848-as törvények nem oldottak meg, a legközelebbi közös országgyűlés elé utalták.³⁰ Ezzel e szép helyi kezdeményezés szálai meg is szakadtak.

Az országgyűlésen kimondott unió híre Szászvároson nagy lelkesedést keltett: „Elsőbbben a casino erkélyéről Szentiványi M. szónokolt a tömérdek oláhságnak s miután kifejté nékiek, hogy az uniót megnyerve régi ború után tiszta napokat kaptak, a jövőre kilátásaik magosb pontot vesznek, a magyarok iránti engedelmesség és hálára szólítá fel barátit.”³¹ A magyar–román barátkozás örömnünnepeiről Brúz Lajos részletesen is beszámolt: „... éppen most jövök egy csaknem 300 magyarból álló népgyűlésről, hol a mi tántoríthatatlan L. D.³² főnökünknek kezét nyújtott az oláh egyház értelmes feje, s ők ott egymásnak ünnepélyes fogadást tevének, hogy ezután m. és o. egyesült harcot vív a szabadság és jog eltapodók ellen. Ez egyesülés a jövőnkön mint kitisztított szellem ragyogtatja szárnyait. Vége lesz a nyomasztó tehernek, ha ez egyesülés nem mulékony lob.”³³

Június 1-én a székgyűlés elfogadta a román nyelvnek közügyekben való használatát. Ezzel a döntéssel Szászváros ismét háromnyelvűvé vált. A német mellett március 15-e után helyreállt a magyar nyelvhasználat, a holt latin helyébe pedig az élő román lépett.³⁴ Innen kezdve a székgyűléseken „magyar és oláh oly keményen egybetartott, mint vándorlások korában ősapáink” – írta Brúz Lajos.³⁵ Az összetartás kézzelfogható eredménye a Pestre küldendő képviselő-választáskor mutatkozott meg. A magyar és szász választópolgárok száma egyenlő volt, a románoké ellenben mindkettőjüket felülmúlta. A román papok a magyarok oldalára álltak s ez eldöntötte a szászokat támogató falujegyzőkkel szemben. Dr. Lészai Dániel városi orvos és Popovics Miklós protopópa lettek a megválasztott képviselők.³⁶ Brúz Lajos szerint „a szászok boszuló démonként hintegetének a magyarok és oláhok között mind eddig a szakadásra magot, most az egyesült erő levágta a hydrafőt. Az oláh saját kárára nem akart eddig a magyarral egyesülni, most velünk tart, s hinni merjük, a süker fölött ünnepet ülendnek gyermekei.”³⁷

A nyár folyamán Tordoson sor került egy közösen megrendezett magyar–román unió ünnepségre is, ahol . . . „áldomások ürtettek, magyar és oláh nyelven éltették a királyt, a nádort, ministeriumot s mindazon jó hazafiakat, kik hazánk szabadságának és az uniónak eszközlői voltak.”³⁸

A székgyűléseken résztvevő magyar és román radikálisok ez idő tájt már odaig merészkedtek, hogy olvasatlanul félretették a Nagyszébenből jövő utasításokat . . .³⁹

A magyarok és románok helyi barátságát végül is az országos események viharsele borította fel. Ismeretes, hogy a magyar–szerb viszony elmérgesedése a nyár derekára véres összetűzések színhelyévé tette a déli megyéket. Innen szerb papok jöttek be

²⁹ Uo., 487. l.

³⁰ Kolozsvári Híradó, 1848. évf., jún. 22. sz. és *Silviu Dragomir*: i. m. 487. l.

³¹ Ellenőr, 1848. évf., jún. 8-i sz. Brúz tudósítása.

³² Lészai Dániel.

³³ Ellenőr, 1848. évf., júl. 6-i sz. Brúz tudósítása.

³⁴ Kolozsvári Híradó, 1848. évf., jún. 18-i sz.

³⁵ Ellenőr, 1848. évf., jún. 29-i sz.

³⁶ Pesti Hírlap, 1848. évf., aug. 1-i sz.

³⁷ Kossuth Hírlapja, 1848. évf., júl. 8-i sz.

³⁸ Uo. 1848. évf., aug. 18-i sz. Brúz tudósítása.

³⁹ Ellenőr, 1848. évf., aug. 10-i sz. és Kolozsvári Híradó 1848. évf., aug. 22-i sz.

Az előbbi Brúz tudósítása.

Erdélybe, hogy a románokat is a magyarok ellen tüzeljék. Brúz Lajos is beszámolt egy ilyen Szászvároson átutazó s a gyorsszekérről a románokat hareba hívó rácz papról.⁴⁰ Ekkor még a román lakosság körében nem volt az efféle beszédnek semmi különösebb hatása.⁴¹ Mindennek ellenére kétségtelen, hogy e városka és környéke sem maradhatott sokáig hermetikusan elzárva mindattól, ami 1848 őszén Erdély egyéb vidékein történt. Az általános események fokozatosan megváltoztatták az itteni románság hangulatát is. A cári intervenciótól való félelem volt az első momentum, ami a magyarokkal való barátkozást meggondolandóvá tette.⁴² Egy átvonuló, 1104 főből álló székely katona csapatnak a falvakban való elszállásolása már egyenesen ingerültséget váltott ki.⁴³ Ehhez járult azután az újoncozás. Köztudomású, hogy 1848 őszén a magyar kormány Erdélyben is megkezdte a katonasorozást. A román parasztság körében ez az intézkedés nagy ellenállást váltott ki, s a szeptember elején Balászfalván összegyűlt nép közt már nagy volt a felzúdulás.⁴⁴ Szászváros környékén is ekkor csapott át nyílt ellenkezésbe a román lakosság körében itt-ott tapasztalható nyugtalanság: „A román azt mondja: hogy ő a magyarnak katonát adni nem akar. E nép, melynek eddig nem volt joga, mit védjen, — nem volt személyes szabadsága, melyért küzdjön, szóval nem bírt semmit, minek neve jog, szabadság; most mindent adánk neki s irántunk vonzalommal még sines — honéért áldozni lelke nincsen” — írta Brúz Lajos a parasztszok hangulatáról.⁴⁵ Világosan felismerte e magatartás okát is: „Hanem azon nem lehet csodálkoznunk, hogy oly kiéhezett évszázad után kétkedő a nép s nem akar szinte barátkozni . . .” — Majd így folytatta: „. . . azt látom, hogy a tömeg gondolat-iránya szerint most is hódol királynak s mit a múltban szenvedett, nem királyainak rójja fel bűnül, de a nemességnek.”⁴⁶ A román papok közül ekkor már majd mindenki azt bizonygatta: „. . . mi úgy fogunk cselekedni, mint Ősguna fogja mondani.”⁴⁷ Brúz Lajos, a fiatal ügyvéd-politikus, a magyar—román barátság meggyőződéses híve ilyen körülmények közt keserűen állapította meg: „A házszálon függő kard alatt állunk; éles legyen a kormánynál az emberi ész, nem elálmosodott. Beállt a küzdelem fürgetege, de beállhat az üdv-sugár is a távol egérről.”⁴⁸ Megpróbálta szinte a lehetetlent is, hogy megelőzze az eseményeknek tragikus irányba való fejlődését. 1848. szeptember 10-én Szászváros piacterén drámai erejű, román nyelvű beszéddel fordult az ott egybegyűlt paraszti tömeghez. Beszéde bizonyossága annak, hogy közel 120 évvel ezelőtt milyen világosan látta a magyar—román sorsközösség sok alapvető történelmi igazságát, s a két nép egymásra utaltságát:

„Străbunii nostrii de trei sute ani cunoseură cum că ticăloșia sêracului popor apăsă a pătruns pân' la cas, precepură că poporul a trăit numai pătîmind, dar' aceste n'avură timp ale îndrepta. Mai târziu după ce încetară turburările de două sute ani și eu introducerea ostășimei stătătorice nobilimea sarcina apăreri de patrie a pus-o pe umerii popurului, de atunci incoace nobilimea s'a împărtășit numai din drepturi și mărire, car' din greutăți numai poporul. A domnit serbitutea. A dietei din Pojon din anii 1832—6 este mărirea că a început a vindece relele aceste. Lăncepu temeiul unei stări mai bune. Dieta din anii 1839/40 cu un pas mare a mers mai departe. La anul 1848 s'a pus temeiul drepturilor comuni. Pornirăm înainte cătră un seop măreț. A repăși nici odată, și poporul

⁴⁰ Ellenőr, 1848. évf., aug. 25-i sz.

⁴¹ Kossuth Hírlapja, 1848. évf., aug. 27-i sz. Brúz tudósítása.

⁴² Emiatt „az oláhság öltözve alszik s remegéssel ébred” — írta Brúz Lajos. Ellenőr, 1848. évf., aug. 10-i sz.

⁴³ Kossuth Hírlapja, 1848. évf., szept. 10. Brúz tudósítása.

⁴⁴ Activitatea, uo.

⁴⁵ Ellenőr 1848. évf. szept. 24-i sz.

⁴⁶ Uo.

⁴⁷ Uo.

⁴⁸ Uo.

român a câștigat. El e cetățan liber cu cel mai mare domn având asemenea drepturi și stând sub asemenea îndetorire. Câștigă pământurile Robotele. Câștigă folosirea limbii sale. Câștigă scăpare de dijme Amicii mei, Ungurul luă de pre voi jugul sclăvesc și-și împărți drepturile pământurile cu voi și razele libertății eluptate le împărți cu voi. Pronunțea cuvântul: Pentru o mamă a noastră. Prin aceasta să făcu legătura între Ungur și Român, și partea ce voește a debilita și a nu întări aceasta, aceea e neprecepta, aceea a dujmăna amicului soțului ei, e vênzătoare în sînul patriei.

De aci încolo să fie conțelegere și pace între noi, uitați Români suferința purtată. Sub jugul turcesc și al absolutismului, domniei nețermurite, întru asemenea pătimi țăranul român și țăranul unguresc; pătimi parte pentru apărarea constituțiunei, parte că nu era nobil, nemes. Puterea crudă era peste popoare, puterea minții o apără folosirea despotică a baionetelor. D-zeu ne dete conțelegere, amicție, libertate. Ce avem să facem acum împreună? După ce Românul lapădă prepusul, și vede că e în periclu patria, se nu se dee jos, ca să nu cadă earăși în sclăvie. Avem lipsă de ostași și aici sosi demândarea ministerială și poporul pe jumătate voește a asculta pe jumătate a și pune contra. Dacă e comun dreptul, să fie comună și sarcină, pân' aci nau militat nobilii acum împreună vreau a se lupta pentru drepturi, și voi nu ați întinde de ajutor? O șea lăpădarăm, lăsavom a ni să pune alta? Nici odată. De patru ani e timpul de ostășime, ci de atâta nu va pătimi nici unul. Ardealul a și dat 4000 în împărțirea nouă să socotesc și aceste Preoților!! Amicii mei, Luminați turma, ce Vă încredință Isus. Blăstēmul bățăilor dela Mohaciu și Șieu la-a produs împărecherea. Țineți una cu noi! Și va veni împărăția lui D-zeu. Care să retrage acum de ostășie, acela e demn să fie călcat de dujman. Tătarii și Turcii pentru acea potură face atâta vėrsare de sânge, pentru-că de regii Bela IV. și Ludovic II. nu să însotiră nobilii, și poporul crezēnd că nu să va afla în colibă, și mai târziu acolo s'a prăpedit cu ai sei. Așa va putea fi și acum, dacă nu ne vom uni cu mergere în oaste.

Să ne grăbim, aceasta' mi e o rugare. Cealaltă: să dați și voi cetățenii miei agricultori ceva pentru lipsese patriei. Jo aici port foaie de subscriere, prea carea fiiecei însamă ceva; au mai scris aici și mai mulți concetățeni români.

Preoți! frați! urmați și voi acest exemplu și dacă cu cuvinte însuflețite veți descrie necazurile patriei prin poporul ușurat, ca să fie ușurată patria.

Doamne trimiteți spiritul sfânt, ca să ne înțelegem unii pre alții.⁴⁹

Hiába volt azonban minden erőfeszítése, az áradat irányát megváltoztatni már nem lehetett. Október első napjaiban megérkezett a városba Šaguna András nagy-szebeni román metropolita. „Rohant felé a románság s falvi követek”,⁵⁰ s bár a metropolita megnyilatkozásai békés jellegűek voltak, Brúz Lajos nem tévedett abban, hogy román vonatkozásban „mi ezután jó, az tőle foly ki”.⁵¹ Persze a magyar kormányt is felelősség terheli 1848-ban követett, s a nemzetiségek jogos követéseit elutasító politikája miatt azért, hogy e kritikus történelmi pillanatban Erdély román „népe vágó pallossá ingerült”.⁵²

Ilyen körülmények között érkezett meg a katonailag bekerített Szászvárosra Riebel osztrák őrnagy követe, hogy a magyar nemzetőröket megadásra szólítsa fel. A férfiak — mintegy háromszázan — előkészületeket tettek a fegyverek átadására. Erről adott számot utolsó, megrázó tudósításában 1848. október 28-án Brúz Lajos őrnagy segéd.⁵³

⁴⁹ Activitatea, uo.

⁵⁰ Ellenőr, 1848. évf., okt. 17-i sz. Brúz tudósítása.

⁵¹ Pesti Hírlap, 1848. évf., okt. 24-i sz. Brúz tudósítása.

⁵² Kossuth Hírlapja, 1848. évf., okt. 27-i sz. Brúz tudósítása.

⁵³ Ellenőr, 1848. évf., nov. 3-i sz.

November 10-én a szászvárosi radikális polgárokat, köztük Brúz Lajost szoros fegyveres őrizet mellett Nagyszébenbe szállították, ahol az egyesült osztrák–szász reakció valamennyiüket bebörtönöztette.⁵⁴ Hősünk tehát látszólag tragikusan elbukott s azok hatalmába került, akiket hírlapírói tevékenysége során számtalanszor mint a maradiság, az arisztokratizmus és bürokrácia megtestesítőit ostorozott s akik sötét gyűlölettel eltelve hosszú időn keresztül készültek arra, hogy szabadelvű felfogása és cselekedetei miatt irgalmatlanul leszámoljanak vele. Örömük azonban ezúttal túlságosan korainak bizonyult. 1849. március 11-én ugyanis Bem József tábornok honvéd hadseregének katonái elfoglalták Nagyszebent, a reakció főfészekét, s kiszabadították a politikai foglyokat. Brúz Lajos innen kezdve — valószínűleg Bem megbízásából — mint Nagyszében város helytartója folytatta politikai tevékenységét. Múltóbb elégtételt nem is kívánhatott magának. Helytartói működésének csak elszórt nyomai maradtak fenn. Egy alkalommal a „Siebenbürger Bote” hasábjain, nyílt levélben szállt vitába Barcsay Lászlóval. Azt bizonygatta, hogy a szászok közt csak a vezetők érdemelnek büntetést, míg a népnek magának kímélet jár. Felsorolta a szászok történelmi érdemeit, fejlett ipari és mezőgazdasági tevékenységüket, megreformált vallásukat, nyomdáikat, eleven kulturális életüket stb. Arra kérte Barcsayt, hogy a kiontott magyar vérért ne álljon bosszút s a népek megbékélése érdekében ne vezesse a szászokkal szemben rosszindulat. Felejtse el a marosvásárhelyi, enyedi, felvinci és szászvárosi véres napokat.⁵⁵ Máskor viszont az ismert szász íróval, Marlin Józseffel gyűlt meg a baja. Emlékeztette őt a „Siebenbürger Bote”-ban arra, hogy régebben útszéli hangon nyilatkozott a magyar nemzetről s ezért nincs joga, hogy most védje a szászokat, s hogy bármiféle közszerepet játsszék.⁵⁶ Több emléke helytartói tevékenységének nem is maradt fenn. Emberi nagyságának így is kétségtelen jele az, hogy lemondott a bosszúról s a polgárháború okozta sebek begyógyításával igyekezett az Erdélyben lakó népek közti megbékélést elősegíteni.

A szabadságharc leverése után a jelek szerint idejében elmenekült Nagyszébenből és Szászvárosra húzódott meg. Ezért ismét itt fogták el és tartóztatták le.⁵⁷ Szabadságvesztésének okai közt első helyen hírlapírói tevékenységét említették meg, 1852-ig újra Nagyszébenben volt internálva. Ekkor látogatta meg a várost erdélyi útja alkalmával Ferenc József császár. A politikai foglyokkal is elbeszélgetett. Brúz Lajos kitűnően beszélt németül s mivel vér nem tapadt kezéhez, az uralkodó szabadlábba helyeztette. E döntés éppen a Brúzzal való beszélgetés következtében jött létre.⁵⁸ Szászvárosra való hazatérte után feltéhetőleg ismét ügyvédi hivatásának élt. Ebből a korból is maradtak fenn írásai. Egy alkalommal a polgári fejlődés korabeli klasszikus hazájáról, az Északamerikai Egyesült Államokról írt eleven, érdekfeszítő ismertetést.⁵⁹ Máskor pedig régi írói álnevén, Dévai Gergely aláírással arról tudósított, hogy a Déván élő magyar ügyvédek nem praktizálhatnak, mivel nem tudnak megfelelően németül.⁶⁰ Az általam felkutatott legutolsó, tőle származó közlemény az „Új Magyar Múzeum” 1853. évfolyamában jelent meg. Kommentár nélkül küldte be a szerkesztőségnek Benkő József egy

⁵⁴ Briefe der Familie Leonhardt-Broos 71. a. 1848. nov. 19. M. Z. 13/1923. Bruckenthal-Muzeum. Sibiu, továbbá Siebenbürger Bote, 1849. évf., szept. 10-i sz.

⁵⁵ Siebenbürger Bote, 1849. évf., nro. 64. „Offener Brief an Herrn Ladislaus Barcsay. — L. Brúz.”

⁵⁶ Uo. nro. 60. „Offenes Schreiben an Herrn Joseph Marlin — L. Brúz Lieutenant.”

⁵⁷ Militaire Distrikt Comendo Akten 1925/1850. és 1421/1850. Serviciul Arhivelor Statului reg. Braşov, Filiale Sibiu.

⁵⁸ Activitatea, uo.

⁵⁹ Kolozsvári Lap, 1851. évf., szept. 28. Eszerint szabadlábba helyezésének időpontja nem 1852, vagy esetleg korábban is közölték írásait.

⁶⁰ Uo. 1852. évf., júl. 17-i sz.

kis munkáját, mely az erdélyi történetírók magyar nyelven írt kéziratairól adott áttekintést. A közleményhez Toldy Ferenc írt Benkő Józsefről szóló rövid megemlékezést, s ebben Brúz Lajost „buzgó hazafi”-nak nevezte.⁶¹

További sorsa teljesen homályba vész. Általunk még közelebről nem ismert körülmények között, 1856-ban, 39 éves korában, tifuszban halt meg.^{61a} Rokonai később is éltek Szászvároson. 1860-ból ismeretes pl. dr. Brúz Zsigmond neve.⁶² Tudjuk még, hogy 1901-ben az a ház, melyben lakott s mely saját tulajdonát képezte, egy Nagy Albert nevű polgár birtokában volt.⁶³

Brúz Lajos korai halála bizonyára összefüggött kétszeri meghurcoltatásával, egészségi állapota megromlásával. Vele sírbaszállt az 1848/49. évi magyar forradalmi ifjúság egy eléggé még nem értékelt, s a politikában kortársai átlagánál jóval messzebbre látó alakja. A nemzetiségi megbékélés érdekében tett fáradozásai miatt román részről megbecsülték. Az Osztrák-Magyar Monarchia elnyomó nemzetiségi politikája ellen tevékeny harcot indító szászvárosi „Activitatea” 1901-ben így írt róla: „Mai mulți, domni vîrstnici de aici, intervivați de Redacție, declară toți cam asemenea, că Bruz, care era nepotul lui Bruz Ferenc, jude reg. (Königsrichter, királybíró) chiar în acelaș an, a fost un om al păcii și a bunei înțelegeri între locuitorii orașului, ca și care azi nu avem.”⁶⁴

Kitekintés

A Szászvárosszékből létrejött magyar–román megegyezés annak bizonyága, hogy a feudális elnyomástól leginkább szenvedő román nép nemzeti és szociális elégedetlensége egyaránt irányult a magyar nemesség és a szász patriciátus ellen. A reformkori erdélyi országgyűlések tanúsága szerint az egymással civódó két uralkodó osztály azon igyekezett, hogy a románok elégedetlenségét lehetőleg a másik ellen irányítsa.⁶⁵ A liberális magyar nemesség ennek megfelelően támogatta a szászföldi románok követeléseit.⁶⁶ E támogatás tette lehetővé pl., hogy 1848-ban a Szászrégen-környéki románok és magyarok is együttesen tiltakozzanak a Szászföldre való csatolás ellen, mondván: „Nem kell szász vármegye, nem szebeni direkció!” Ehelyett hat román falu s a városban lakó magyarok Pestre küldték fel kérvényüket szabad királyi városi cím elnyerése érdekében.⁶⁷

A magyar liberálisok politikája azonban ugyanakkor lehetetlenné tette még 1848. március 15-e után is a szabadságjogoknak az ország összterületén a nemzetiségek egészére való kiterjesztését. Ennek azután nagy része volt abban, hogy a nemzetiségek döntő többsége 1848 őszén szembefordult a magyar kormánnyal. Ilyen körülmények között különös elismerés illeti azokat a férfiakat, akik 1848/49-ben az átlag fölé emelkedve

⁶¹ Új Magyar Múzeum, 1853 május hó, 217–245. l. III. évf. V. füzet.

^{61a} Halála 1856. jún. 22-én következett be. Temetése 24-én volt. A halálára vonatkozó bejegyzéseket az 1837–1874. évekből fennmaradt szászvárosi keresztelési, házassági és halotti anyakönyv 34. oldalán levő 12. tétel tartalmazza. Arhiva Statului popular al orașului Orăștie.

⁶² Kolozsvári Közlöny, 1860. évf., 69. sz.

⁶³ Activitatea, uo.

⁶⁴ Uo.

⁶⁵ Ld. erre Az erdélyi szászok a nemzeti ébredés korában (1790–1848). Bpest. 1963. c. könyvem.

⁶⁶ Wesselényi Miklós: Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében. (Erd. Ritkaságok. Kolozsvár) II. köt. 15–16. és 112. l.

⁶⁷ Magyar Országos Levéltár, Archivum Regni Lad. XX. 22. fasc. 2. a jegyz. 272. és 280.

munkálkodtak a népek közeledésén és barátságán. A magyar Brúz Lajos ezért kétszer is börtönbüntetést kapott, Dr. Lészai Dánielt pedig állásvesztésre ítélték. A román Szent-iványi Miklóst hosszasan mellőzték, Popovics Miklóst pedig felelősségre vonták.⁶⁸ Ezért is illő, hogy mi kései utódok elégtételt szolgáltatassunk e férfiak tiszta emlékének s példájuk nyomán ápoljuk a jelen körülményei közt fejlődő magyar–román barátságot.

Sárközi Zoltán

⁶⁸ Militaire Distrikt Comando Akten 1388/1850 és 683/1849, Serviciul Arhivelor Statului reg. Braşov, Filiale Sibiu, továbbá *Silviu Dragomir*: i. m. V. köt. 269. l., 1. jegyzet.